ARCHÍVUM

NAGY ISTVÁN

Dr. Kiss István visszaemlékezései

Dr. Kiss István (1861–1954) öregdiák visszaemlékezései a BÖSZ-hagyatékból kerültek elő. A részben kézzel, részben írógéppel írt levelek egy gyűjtőbe voltak elhelyezve a következő felirattal: *Dr. Kiss István öregdiák emlékiratai, 1942*. Az emlékiratok tartalma: két, kézzel írt levél és három levelezőlap Koritsánszky Ottónak, a BÖSZ elnökének címezve, egy Koritsánszky Ottó által írt válaszlevél, illetve kilenc oldal, változó méretű, kézzel és írógéppel írt visszaemlékezés.[1] Pontosan nem tudjuk mikor készültek az emlékiratok, az 1942-es évszám valamikor az iratcsomó rendezésekor kerülhetett rá, feltehetőleg a Bonyhádi Öregdiákok Évkönyvének előkészítése folytán.[2] Ugyanekkor történhetett a kézzel írt rész (ennek egy része egy 1916-ban kelt papíros tiszta részére íródott) kiegészítése gépelt részekkel, majd ezeknek az összeragasztása, javítgatása.

Adattárunkban még egy levél található dr. Kiss Istvántól (a tanulmányban az 1. számú levél) ezt 1937. június 24-én írta Koritsánszky Ottónak.[3]

Dr. Kiss István visszaemlékezései azért fontosak, mert a bonyhádi Algimnázium történetéből pontosan a Sárszentlőrincről Bonyhádra költözés pillanatát örökíti meg, illetve az algimnázium diákéletébe enged betekintést.

Dr. Kiss István rövid életútja

Kiss István Sárszentlőrincen született 1861. május 3-án, apja Kiss István Sárszentlőrinc, Uzd-Borjád körjegyzője, édesanyja Szabados Janka.[4]

---

[1] Leltári szám: BEGY. 2007.54.00.

[2] Lásd jelen kötetben megjelent tanulmányt a BÖSZ első korszakáról, és a BÖSZ évkönyvről.

[3] BEGY. BÖSZ-hagyaték iratcsomó

[4] Tóthné 2004.

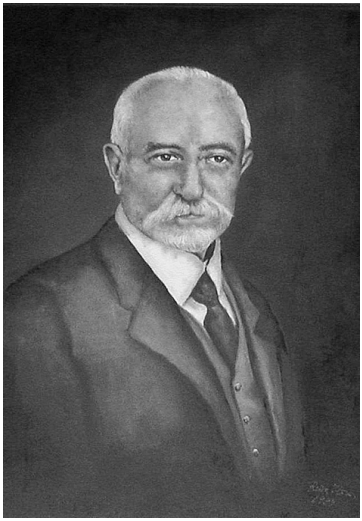

DR. KISS ISTVÁN (1861–1954) REISZ ILONA FESTMÉNYE SIMONTORNYA VÁROS POLGÁRMESTERI HIVATALÁNAK DÍSZTERMÉBEN.

Elemi tanulmányait szülőfalujában, Sárszentlőrincen kezdte, majd 1870-től a Bonyhádi Algimnázium diákja. Az akkori szokásnak megfelelően minden évben más-más osztályfőnöke volt, 1870–71. tanévben Wiesner Boldizsár, 1871–72-ben Gombócz Miklós, 1872–73-ban Lehr Albert. 1873-ban a IV. osztályt már a budapesti Ev. Főgimnáziumban (Fasori gimnázium) folytatja, majd ott is érettségizik 1878-ban. A budapesti Orvosi Egyetemen tanult tovább, ahol 1884-ben szerezte meg diplomáját. 1885-ben telepedett le gyakorló orvosként Simontornyán, majd még ebben az évben körorvossá választják. Körzete kiterjedt Nagyszékely, Pálfa, Kisszékely, Tolnanémedi és Görbő-Belecska betegeire, illetve a vajtai, rácegresi, sáregresi és fáncsi uradalmak orvosi ellátására, valamint az államvasút pályaorvosi ellátásra is. 1900-tól a MÁV orvosi tanácsadójának tisztét is betöltötte, majd 1914-től nyugdíjazásig vármegyei főorvosként működött.

Orvosi karrierje mellett jelentős volt közművelődés-történeti, helyismereti munkássága. Kapcsolatban állt a szekszárdi, fehérvári és budapesti múzeumokkal, és jelentős leleteket juttatott el ezekbe az intézményekbe, pontosan dokumentálva eredetüket. 1915-ben jelent meg első jelentősebb munkája *A simontornyai vár rövid története,* majd 1938-ban *Simontornya Krónikája.*

Dr. Kiss István 1954-ben hunyt el Simontornyán. 1998-ban megkapta a Simontornya díszpolgára posztumusz címet, s nevét viseli az az utca, ahol idős korában lakott.

1. levél – Dr. Kiss István levele Koritsánszky Ottóhoz, 1937. június 24.

Igen tisztelt Uram Öcsém!

Kedves Öregdiák barátom!

Szíves soraiddal régi emlékeket elevenítettél fel előttem. Visszavarázsoltad a múltat, a mikor még medikus és fiatal orvos koromban többször megfordultam Kölesden Györki dr. bátyánknál és édes apáddal is volt szerencsém

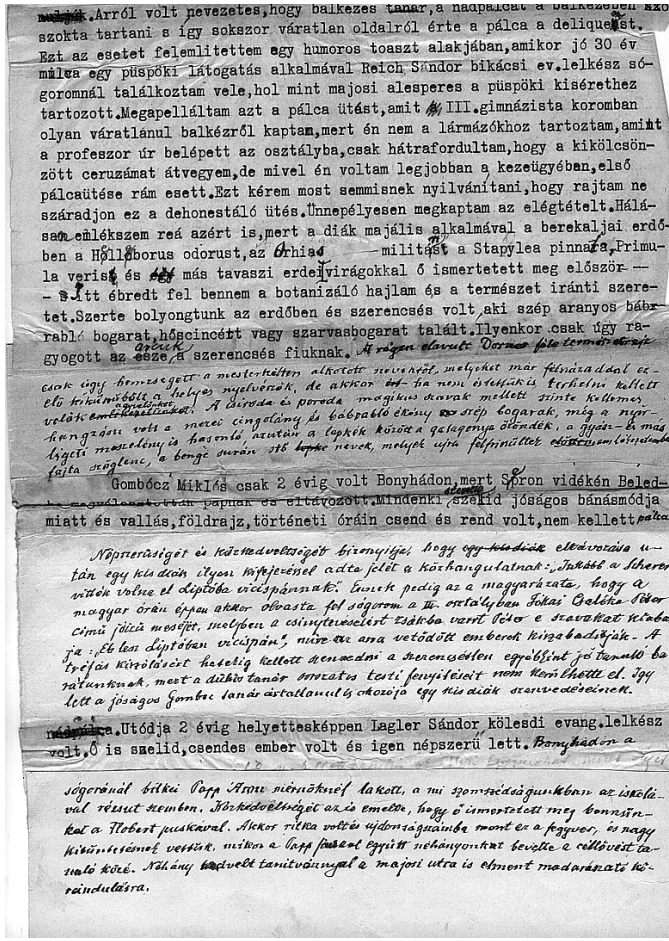

RÉSZLET A KÉZIRATBÓL

megismerkedni. Az öreg doktor bácsi – kiről bizonyára tudod, hogy vármegyénk legismertebb orvosa volt, igen dicsérte előttem nagy agilitását, szaktudását és egyéni jellemét.

Lehetséges sőt valószínű, hogy akkor volt szerencsénk találkozni, de még te kis fiú lehettél, arra már nem emlékszem, hanem a közszereplésed után igen is ismerlek, mert a szakmabeli működésed országos hírűvé tett. Azonkívül kitűnsz egyházi tevékenységeddel is, melyet mint egyházunk hű fia

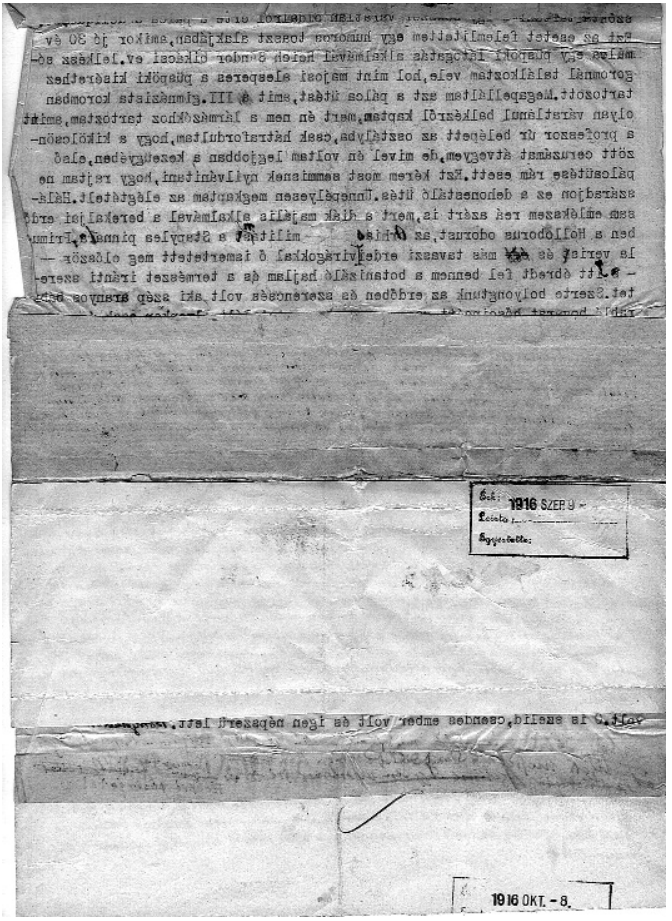

A KÉZIRAT HÁTOLDALA, RAJTA AZ 1916-OS PECSÉTTEL

ezen a téren ernyedetlen buzgalommal gyakorolsz, erről is tudomással bír minden vallásos lutheránus. Őszinte szívből óhajtom, hogy mindkét téren még sokáig érvényesíthesd szorgalmadat szaktudásodat és ügyszeretetedet hazánk és egyházunk felvirágoztatására.

Nagyon örülnék, ha a bonyhádi találkozón megjelenhettem volna, de a 76. éves embernek sok mindenről le kell mondania, mert egy kis szédülés, epekövek szigorú életszabályokat írnak elő, valamint kötött étrendet tesznek szükségessé, amiktől eltérni nem szabad. Ennélfogva csak lélekben leszek

köztetek és kívánok mindnyájatoknak jó egészséget a vidám találkozón, hogy kellőképpen kiélvezhessétek a viszontlátás örömeit.

Hajas Béla barátom és rokonom (másodunokatestvérem) majd felolvassa egy humoros visszaemlékezésemet, melyet egyévvel ezelőtt az értesítő számára küldtem. Reménylem, hogy néhány vidám perceket szerzek vele régi pajtásoknak.

Mindnyájatokat szeretettel köszönt őszinte híved, a legöregebb bonyhádi diák: Kiss Pista

Simontornya, 1937. VI. 24.

1. levelezőlap – dr. Kiss István levele Koritsánszky Ottóhoz, (1942. március 19.)

Nagyságos Dr. Koritsánszky Ottó úrnak a „Bonyhádi Öregdiák Szövetség" elnökének.

Kedves Barátom!

Szíves soraidat tegnap megkaptam és sietek becses tudomásodra juttatni, hogy óhajodnak a legnagyobb készséggel teszek eleget, csak légy szíves egy kártyán velem tudatni, hogy milyen terjedelmű lehet a dolog és mikorra szükséges elküldeni.

Egypár évvel ezelőtt már küldtem ilyféle visszaemlékezést Hajas Béla barátomnak, – de nem közölte az Értesítőben.[5] Most visszakértem tőle, s ha megérkezik, akkor rendelkezésedre bocsájtom, esetleg újra átdolgozom. Volna Régi visszaemlékezéseim-ben, melyet most készítenék nyomda alá- csupa humoros 100 eset – úgy négy sűrű gépírásos oldal készen, de ebben sok a subjectív vonatkozás – további Busbach Peti tolnanémedi születésű tanulótársunk életének epizódjaiból 3 humoros eset – diákcsín. (I. Mikor megette a szappant, II. Mikor likőrt ivott, III. Mikor... az iskolából) volnának jellemzők az akkori diákéletre és a korra. Ezeket is szívesen elküldhetem.

Szíves válaszodat várom régi iskolapajtási hűséggel vagyok őszinte öreg barátod dr. Kiss István

Simontornyán, 1942. III. 19.

u.i. Ha érdekel Simontornya történelme, akkor szívesen megküldöm erről írt monographiámat, melyet a szakirodalom is igen elismerő bírálattal tüntetett ki.

---

[5] A BÖSZ 1937. találkozóján Hajas Béla a vacsora után olvasta fel a visszaemlékezéseket.

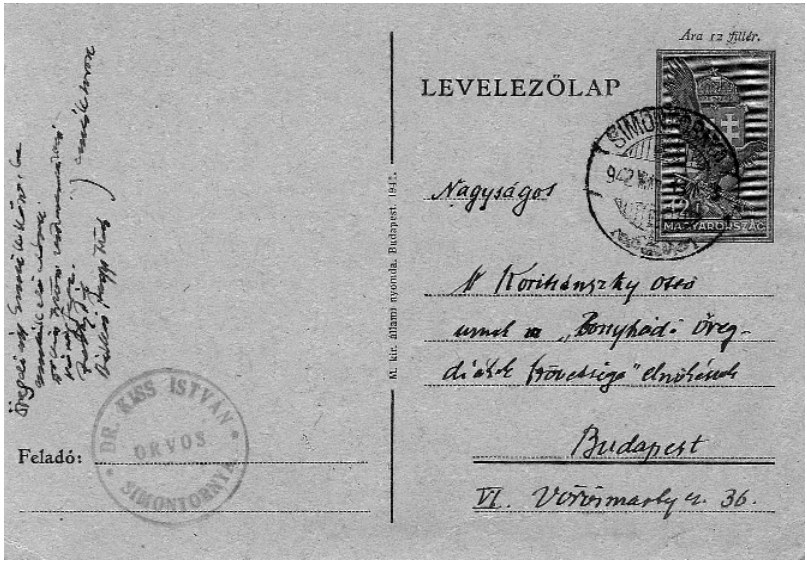

DR. KISS ISTVÁN LEVELE KORITSÁNSZKY OTTÓHOZ, 1942. MÁRC. 19.

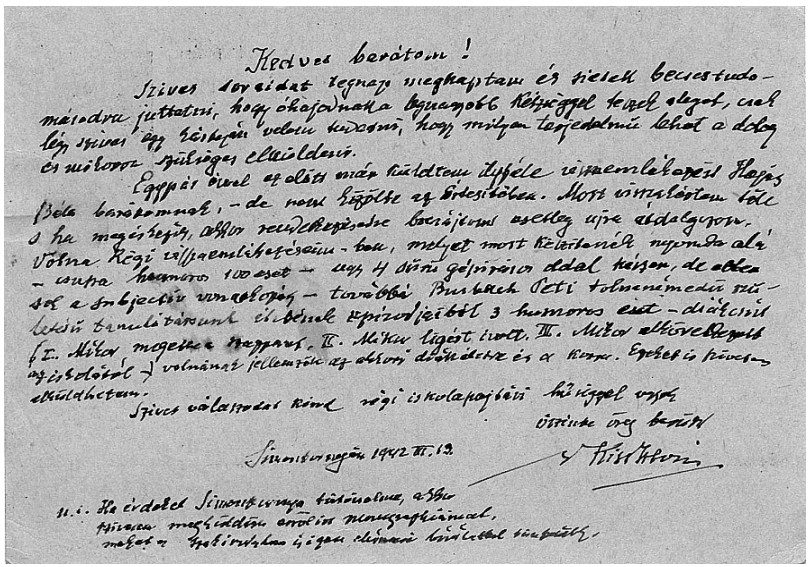

Kedves barátom!

Szíves sorai dat tegnap megkaptam és sietek becsestudomásodra juttatni, hogy óhajodnak a legnagyobb kétséggel teszek eleget, csak légy szíves egy kártyán velem tudatni, hogy milyen terjedelmű lehet a dolog és mikorra szükséges elküldeni.

Egyppár órval az előtt már küldtem ilyféle visszaemlékezést Hajós Béla barátomnak, – de nem közölte az értesítőben. Most visszakértem tőle s ha megérkezik, akkor rendelkezésedre bocsájtom esetleg újra átdolgozom. Volna régi visszaemlékezéseim – ben, melyet most kétséteknek nyomda alá – csupa humoros 100 eset – egy 4 sűrű gépírásos oldal kérsen, de ebben sok a subjectív vonatkozás – továbbá Busbach Peti tolnanémedű születésű tanulótársunk és tőnek szpírodjaiból 3 humoros eset – diákcsíst (I. Mikor megette a szappant. II. Mikor ligést ivott. III. Mikor elkövetkezett az iskolától) volnának jellemzők az akkori diákéletre és a korra. Ezeket is szívesen elküldhetem.

Szíves válaszodat kérd régi iskolapajtási hűséggel vagyok

Őszinte öreg barátod

Simontornyán 1942 III. 19.

Kiss István

n. i. Ha érdeket Simontornya tűtönelme, akkor szívesen meghiddim erőlíss monografiámat, mehet a szakírodalmon is igen elismerő bűrlettel tanulták.

DR. KISS ISTVÁN LEVELE KORITSÁNSZKY OTTÓHOZ, 1942. MÁRC. 19. **2.**

2. levél – Dr. Kiss István levele Koritsánszky Ottóhoz (1942. március 28.)

Igen tisztelt kedves Uram Öcsém!

Nagyrabecsült öreg Diákbarátom!

Múlt héten vett becses soraid vétele után hozzáfogtam a régi emlékeim összeállításához, melyeket ezennel szívesen rendelkezésedre bocsájtok. Szíves elnézésedet kell kérnem, hogy nem gépeltettem le, de gépem nincs, más által pedig nem volt alkalom azt eszközöltetni, – de reménylem, hogy írásom – dacára a 81. évvel járó elfáradásnak, még elég jól olvasható.

A szöveget igyekeztem egységessé tenni, de ebből a nagy időtávolságból már bizony itt-ott hézagosak a visszaemlékezések. Általában igyekeztem mindent hűségesen papírra vetni mindent, a mit jellemzőnek tartottam és fontoskodó nagyképűsködés vagy szenilis senilis hízelkedés nélkül a humor szemüvegén át néztem és ítéltem a személyeket és eseményeket.

Melléklet gyanánt talán alkalmas lesz a két vagy három Busbach-féle eset, melyek megtörtént dolgok, csak az eltanácsolás történt másképpen, mert ő simpliciter magától evezett át az enyhébb gyönki vizekre; a Pythagoras dolog a III-ban történt egy jó tanulóval, kit nem szerepeltethetek. Ha Busbachra valamiképpen dehonastáló volna, – bár ha élne, maga örülne neki, – akkor a nevet Bus-ra vagy Bakira lehetne rövidíteni.

Általában ha valamit változtatni javallanál, akkor szíveskedjél azt személyesen eszközölni, esetleg törölni a feleslegest. Ha nyomdába kerül, akkor kérek a kinyomott példányokból vagy 40-50 darabot, hogy jó ismerőseim és barátaim között szétoszthassam; esetleg a még készülő nagyobb „Visszaemlékezések" című műbe felvehessem. A nyomda költséget szívesen viselem erre a fölös számra.

Simontornya Krónikája című monográfiám tiszteletpéldányát fogadd jóakarral mint nagyrabecsülésem és diákbaráti szeretetem jelét és hűséggel maradok készséges híved és öreg barátod, id. Dr. Kiss István

Simontornyán, 1942. márc. 28.

u.i. Átolvasás után jobbnak láttam a 3-ik Busbach esetet a Gombocz tanárhoz beosztani; ezt tehát el sem küldöm.

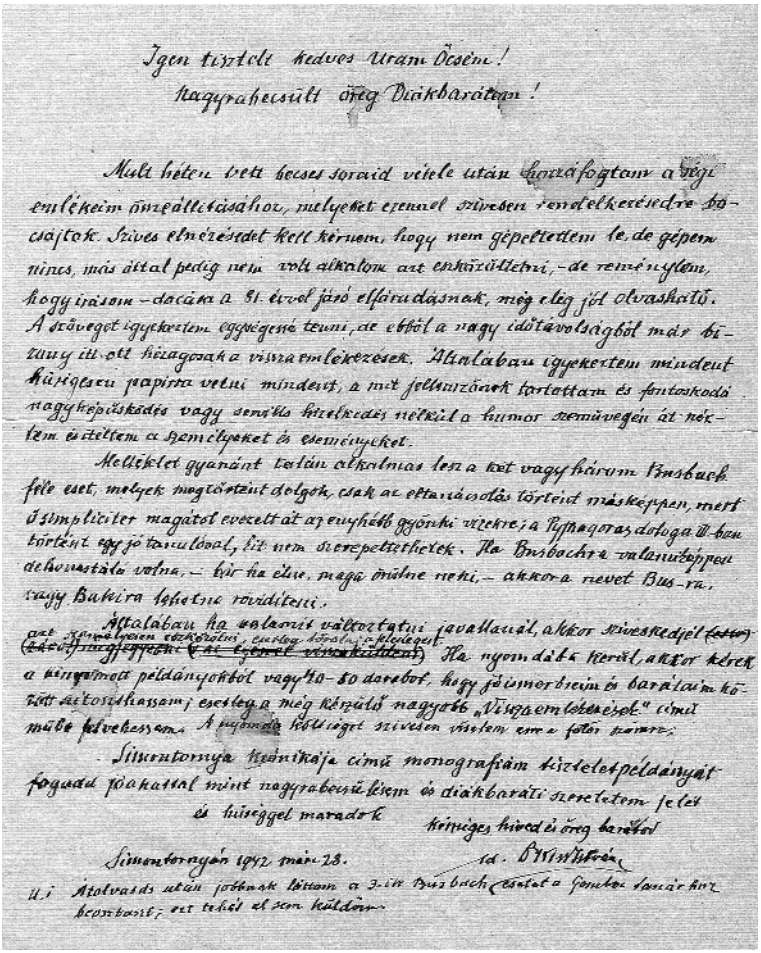

Igen tisztelt kedves Uram Öcsém!
Nagyrabecsült öreg Diákbarátom!

Múlt héten vett becses soraid vétele után hozzáfogtam a régi emlékeim összeállításához, melyeket ezennel szívesen rendelkezésedre bocsájtok. Szíves elnézésedet kell kérnem, hogy nem gépeltettem le, de gépem nincs, más által pedig nem volt alkalom azt elkészültetni, – de reménykedem, hogy írásom – daczára a 81 évvel járó elfáradásnak, még elég jól olvasható. A szöveget igyekeztem egységessé tenni, de ebből a nagy időtávolságból már bizony itt-ott hézagosak a visszaemlékezések. Általában igyekeztem mindent hűségesen papírra vetni mindent, a mit jellemzőnek tartottam és fontoskodó nagyképűskedés vagy semmiféle hízelkedés nélkül a humor szemüvegén át néztem és ítéltem a szereplőket és eseményeket.

Melléklet gyanánt talán alkalmas lesz a két vagy három Busbach féle eset, melyek megtörtént dolgok, csak az eltanácsolás történt másképpen, mert ő simpliciter magától ereszett át az enyhébb gyönki vizekre; a Pythagoras dolga ill-ben történt egy jó tanulóval, kit nem szerepeltethetek. Ha Busbachra valamiképpen dehonestáló volna, – bár ha élne, maga önülne neki, – akkor a nevet Bus-ra, vagy Bakira lehetne rövidíteni.

Általában ha valamit változtatni javallanál, akkor szívesked jelt ~~tetni (akár) megjegyzni (az ezzel vissaküldött)~~ az szándékszom esetleg törölni a felesleget. Ha nyomdába kerül, akkor kérek a kinyomott példányokból vagy 40–50 darabot, hogy jó ismerőseim és barátaim között szétosztathassam; esetleg a még kerülő nagyobb „Visszaemlékezések" czímű műbe felvehessem. A nyomdai költséget szívesen visszatérítem ezen a fővárosi czímen.

Sümegtornyai krónikája czímű monografiám díszletpéldányát fogadd jóakarattal mint nagyrabecsülésem és diákbaráti szeretetem jelét és hűséggel maradok

Kriniges híved és öreg barátod

Sümegtornyán 1942 márc. 28. id. Kiss István

U.i. Átolvasás után jutottam a 3-ik Busbach esetet a fonetikus szavak miatt beszúrni; azt tehát el sem küldöm.

DR. KISS ISTVÁN LEVELE KORITSÁNSZKY OTTÓHOZ, 1942. MÁRC. 28.

3. levél – Dr. Kiss István levele Koritsánszky Ottóhoz (1942. április 1.)

Kedves barátom!

Hűséges öreg Diáktestvérem!

Tegnap küldött írásaimhoz pótlólag készítettem el a mellékelt apróságot. Reménylem, hogy jól kiegészíti a Busbach féle kalandokat. Szóról szóra megtörtént dolog. Most jutott eszembe és csekély fél órába került a leírása.

Ne vedd rossz néven, ha arra kérlek, hogy az egyes lapokat esetleges elkallódástól óvd meg, mert impurumom nincs; nálad az egyetlen példány. Fejből az egészet ujra leírni nem volnék képes.

Ha egész terjedelmében nem közölheted, akkor kivonatolni is lehetne. Bár legcélszerűbb volna változatlanul adni e cím alatt:

Dr. Kiss István nyug. simontornyai körorvos régi diákkori emlékei.

Részletek legközelebb megjelenő visszaemlékezéseiből

Egyébiránt az egészet szó szerint szeretném a könyvemben kiadni. Esetleg az utolsó oldalon pár dicsérő szót lehetne zengeni a professzorokról és a Birkenstock fiuk esetét betoldani a Wiesner nyelvtani tárgyalásához. Ha javallod, akkor ezt a két lapot visszakérem, hogy kijavítsam.

Szíves válaszodat minél előbb kérve őszinte tisztelettel vagyok igazszívű öreg diáktársad

Dr. Kiss István
Simontornya, 1942. IV. 1.

2. Levelezőlap – Dr. Kiss István levele Koritsánszky Ottóhoz (1942. október 10.)

Nagyságos Koritsánszky Ottó gyógyszerész úrnak!

Kedves Barátom!

Immár félesztendeje, hogy rendelkezésedre bocsátottam régi bonyhádi diákkori visszaemlékezéseimet, hogy esetleg egy Évkönyvben közölhessed azokat a többi öreg diákok okulására és gyönyörűségére. Talán már eddig elég jól megbírálhatták az illetékesek és ha beváltak, volt idő azok lemásolására is, – ennélfogva tisztelettel kérlek légy szíves az egész csomagot visszaküldeni, és ha netalán valami változtatást javallnának a bírálók, akkor szívesen javítok raja, hogy közölhető legyen. A többi régi kisebb-nagyobb circa 100 eset kiadását szeretném előkészíteni, és ebbe bele szerkeszteném a bonyhádi dolgok egyes részleteit.

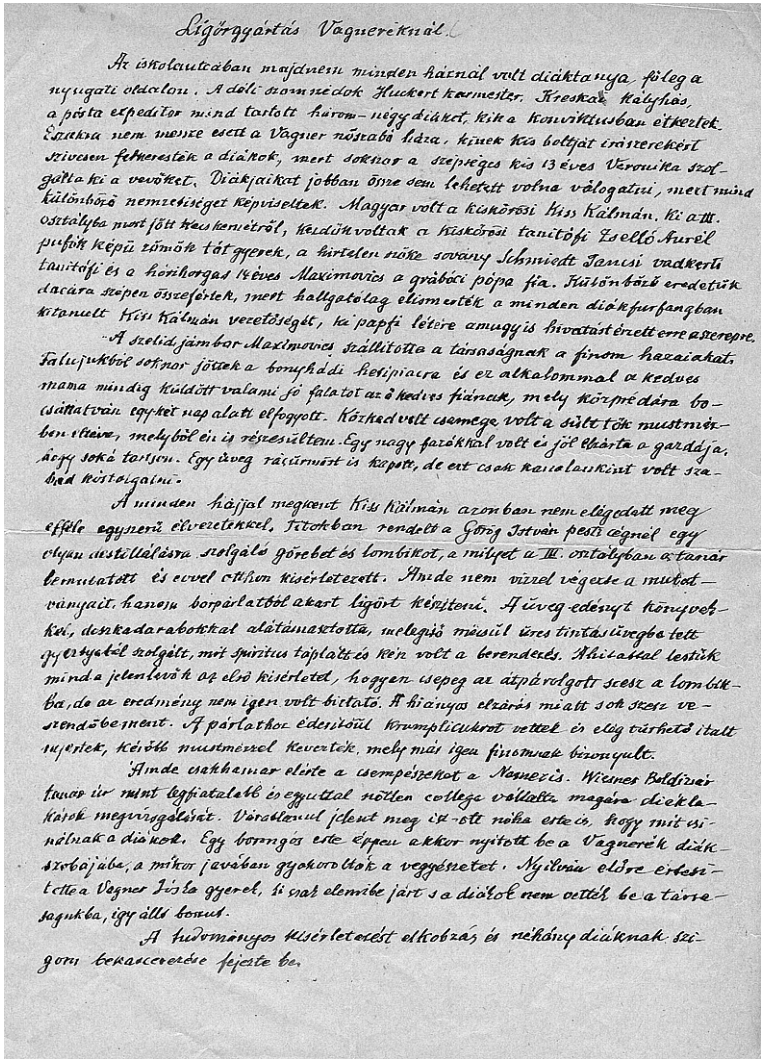

Ligőrgyártás Vagnereknél.

Az iskolautcában majdnem minden háznál volt diáktanya, főleg a nyugati oldalon. A déli szomszédok Huckert kormester, Kreskak kályhás, a pósta expeditor mind tartott három–négy diákot, kik a konviktusban étkeztek. Ezekre nem mesze esett a Vagner nőstaba háza, kinek kis boltját irásrerekert szivesen felkeresték a diákok, mert soknak a szépreges kis 13 éves Veronika szolgálta ki a vevőket. Diákjaikat jobban őrzé sem lehetett volna válogatni, mert mind különböző nemzetiséget képviseltek. Magyar volt a kiskőrösi Kiss Kálmán, ki a III. osztályba nőtt föl Kes kenetről, kerülő voltak a kiskőrösi tanitófi Izellő Aurél piefők képü tömött tát gyerek, a kártelen szőke sovány Schmiedt Janusi vadkerti tanitófi és a hörihorgas 14 éves Maximovics a grábóci pópa fia. Különböző eredetük dacára szépen összeférték, mert hallgatólag elismerték a minden diákperfangban kitanult Kiss Kálmán vezetőségét, ki papfi létére amugyis hivatástérzett erre a szerepre.

A szelid jámbor Maximovics szállitotta a társaságnak a finom hazai kat. falujukból soknor jöttek a bonyhádi hetipiacra és ez alkalommal a kedves mama mindig küldött valami jó falatot az ő kedves fiának, mely körpréda bo- csátatván egypár nap alatti elfogyott. Közkedvelt csemege volt a sült tök mustmár- ban sütve, melyből én is részesültem. Egy nagy faróval volt és jól ékhárta a gardája, hogy sokat tartson. Egy üveg ráczürmöt is kapott, de ezt csak karácsonkor volt szabad kóstolgatni.

A minden hájjal megkent Kiss Kálmán azonban nem elégedett meg effélé egyszerü élvezetekkel. Titokban rendelt a Görig István pesti cégnél egy olyan üstöllelésre szolgáló görebet és lombikot, a milyet a III. osztályban a tanár bemutatott és ezzel otthon kisérletezett. Amide nem vizzel végezte a mutat-ványait, hanem borpárlatból akart ligőrt készitni. Az üveg-edényt könyvek- kel, deszkadarabokkal alátámasztotta, melegitő müsül üres tintás üvegbe tett gyertyával szolgált, mit spiritus táplált és kén volt a berendezés. Ahicsattal lestük mind a jelenlévők az első kisérletet, hogyan csepeg az átpárolgott szesz a lombik- ba, de az eredmény nem igen volt biztató. A hiányos elzárás miatt sok szesz ve- szendőbe ment. A párlathoz édesitőül krumpliczukrot vettek és elég tisztább itallt nyertek, kivül mustmárral keverték, mely már igen finomnak bizonyult.

Amde csakhamar elérte a csempészeket a Nemezis. Wiesnes Boldizsár tanár ur mint legfiatalabb és egyuttal nőtlen college volltak magára diákla- kások megvizsgálását. Váratlanul jelent meg itt-ott néha ezte is, hogy mit csi- nálnak a diákok. Egy borongós este éppen akkor nyitott be a Vagnerék diák- szobájába, a mikor javában gyakorolták a vegyészetet. Nyilván előre értesi- tette a Vagner Jósa gyerek, ki sok elemibe járt s a diákok nem vették be a társa- ságukba, igy állt bosszut.

A tudományos kisérletezést elkobzás és néhány diáknak szi- gorú bekaczerczése fejezte be.

RÉSZLET A KÉZIRATBÓL

Szíves válaszodat kérve öregdiák testvéri szeretettel vagyok híved id. dr. Kiss István 82 éves.

1942. okt. 10.

4. levél – Koritsánszky Ottó levele Dr. Kiss Istvánhoz (1942. október 20.)

Nagyságos id. Dr. Kiss István orvos úrnak, Simontornya

Igen tisztelt kedves Bátyám!

Nagybecsű soraidat köszönettel igazolom. Úgy látszik, egy régebbi levelem elkallódhatott, vagy az abban közölteket nem méltóztattál figyelemre méltatni. Közöltem ugyanis, hogy visszaemlékezéseid elsőrendűek, pompásak és mindenképen az Évkönyvnek egyik igen értékes része lesz. Közöltem azonban azt is, hogy az Évkönyv egybeállítása és kiadása a mostani háborús időkhöz alkalmazkodó nyomdatechnikai viszonyok következtében halasztást kell, hogy szenvedjen. Kértem is, hogy ezt légy szíves tudomásul venni. Úgy értelmeztem, hogy tehát a kéziratot magamnál tarthatom. Szeretném is itt megőrizni, hogy amikor minden kézirat összegyűlt, és a viszonyok engedni fogják, azonnal nyomdába adhassam. Abban a biztos meggyőződésben, hogy ehhez hozzájárulsz, kérlek, fogadd nagyrabecsülésem őszinte kifejezését, mellyel vagyok

készséges híved és
öreg diáktársad

3. Levelezőlap – Dr. Kiss István levele Koritsánszky Ottóhoz (1942. október 21.)

Nagyságos Koritsánszky Ottó gyógyszerész úrnak!

Kedves öregdiák bajtársam!

Sietek kártyád vételéd nyugtázni, de sajnálom, hogy egy napot késett és én már akkor megkértem Pesten lakó unokatestvéremnek dr. Lehr József (…), hogy egyik fiával tudakoztasson a te címeden a dolog állásáról. Ez most már tárgytalan és bocsánatot kérek az alkalmatlankodásért. Sajnos azonban még most sem vagyok egészen nyugodt, mert ha jól emlékszem a bonyhádi visszaemlékezésekhez mellékeltem Busbach Péter diákkori 3 esetét, a melyek most hiányoznak a B. P. életrajzából. Kérlek, tehát ezt a 3 esetet szíveskedj lemásoltatni és az eredeti szöveget nekem visszaküldeni. A többi dolog összefüggő egész és e nélkül is közölhető, bár szívesen ott közlőm kiegészí-

tés képpen, csak azért kérem vissza, mert a többi 100 esetnél hézagot hagyna. Elsőségi jogot neked adok. Egyébként örömmel várom az időt, ha még adódik hozzá elégséges egészség, hogy megérjem a könyvbemutatást kinyomtatást. Egyébiránt legutóbb egy kis őszi hasmenést vészeltem át, de szigorú koplalás és egy heti fekvés teljesen talpraállított.

Neked is jó egészséged kívánom régi bajtársi szeretettel köszönt igaz híved Dr. Kiss István.

1942. X. 21.

Ezek tehát azok a levelek, amelyeket váltottak a kézirat kapcsán, sajnos az évkönyv nem készült el, vagy legalább is nem tudunk a sorsáról. A szerkesztők körlevelet küldtek ki az öregdiákokhoz,[6] így feltételezzük, hogy több írást is beküldtek, de jelen pillanatban csak dr. Kiss István visszaemlékezései állnak rendelkezésünkre.

Dr. Kiss István nyug. Simontornyai körorvos
Régi diákkori emlékei.
Részletek legközelebb megjelenő visszaemlékezéseiből

Régi diákkori visszaemlékezések

I. A sárszentlőrinci évek 1806–1870-ig

Több emberöltő távlatából visszatekintve, emlékeink általános képéből csak mozaikszerű részleteket tudunk feleleveníteni, melyek összefoglalása hálás feladat a kutató részére. Ily szempont vezetett, amikor most 81. éves koromban visszaidézem ifjú éveim régi emlékeit és igyekszem akkori benyomásaimat az elfeledéstől megmenteni. Az akkori kisdiák megfigyeléseit tükrözik vissza és csak az utóbbi években lettek papirosra vetett igazi visszaemlékezések.

Ez előtt 136. évvel kezdte meg kultuszmunkáját a mostani bonyhádi gymnázium őse, a sárszentlőrinci evang. algymnázium. Nagy István akkori lelkész és dunántúli ev. szuperintendens azon célból alapította ezen iskolát, hogy benne falusi tanítókat neveljen, kik e vidéken ellássák a gyermekek oktatását. Külön tanítóképző híján elég volt az itteni 6 évfolyamra terjedő osztályok elvégzése, hogy valaki kész praeceptor (segédtanító) legyen és kikerüljön az életbe. Fél századig csak egy tanár végezte az összes tanítványok

[6] A felhívást lásd a jelen kötetben megjelent tanulmányban a BÖSZ első korszakáról.

oktatását, kik egy teremben voltak ugyan de három felé tagozódtak, melyek mindegyike 2-2 évfolyamot foglalt magában. Így volt donatista minor és major, gramatista minor és major, syntaxista minor és major. A felsőbb osztályokat, u.m. rhetorica, poesis, logica, physica, már Sopronban tanulták, ahova az ezen vidékbeliek csoportosan összegyülekezve 5-6-an egy kocsin két nap alatt felértek s az év végén ugyanúgy jöttek vissza. A jófejű kisdiákok a közös tanteremben már a harmadik, negyedik évben tudták a felsőbb évfolyamok tananyagát. Főleg a latin nyelv elsajátítása volt akkor a céljuk, erre fektették a legnagyobb súlyt s ez vette igénybe a legtöbb időt, mert ez volt a hivatalos nyelv, de mellette szerepelt egy kevés földrajz, történelem, számtan, mértan és német nyelv tanítás is.

A latin nyelv gyakorlati elsajátítása céljából a hét 4 napján egymás között nemcsak az iskolában, hanem egyebütt is latinul kellett társalogniok, két napon a német volt kötelező, csak vasárnap volt szabad a magyar beszéd. Arról is gondoskodtak, hogy valaki ezt a szigorú parancsot meg ne szegje. E célra szolgált egy kis zsinegen lógó fatáblácska *Signum* felírással, melyet a rajtakapott vétkesnek a nyakában kellett viselni, mint szégyenjelet. Az ügyetlenebbek sokszor napokig hordozták s viselniük kellett a pajtások csipkelődéseit, míg az élelmesebbek sokszor ravasz beugratással pár óra alatt fogtak valakit és Habes Signum mondással akasztotta nyakába a táblácskát. Így járt az egyetlen zsidó gyerek is, a Stauber Náci, mikor egy pajtásától ezen szavakkal kért egy krajcárt: „Da mihi ünüm Kruciferem Khűcsön." Egy hétig viselte ezután a Signumot.

Rendes tantárgyként szerepelt, ha az idő kedvezett, szerdán és szombaton délután a szabadban való játék. Tanári felügyelet mellett főleg lapdázással(!) mulattak, de más szabadgyakorlatot amint versenyfutást, ugrást, is gyakoroltak az iskolától nyugatra elterülő gyepes térségen. Néha váratlanul is hozzájutottak a játszási engedélyhez, a mikor a professzor úrnak tarokkozó vendége érkezett. Schleining Radó nagyszékelyi jegyző a sógor néha vadászgatás közben erre vetődött, hogy közösen elszórakozzanak. Ilyenkor ki lett adva a jelszó: Ludere – félbeszakadt a tanítás, a nebulók siettek a szabadba, hogy kivegyék részüket a gyönyörűségből.

A múlt század harmincas, negyvenes éveiben Lehr András tanársága alatt virágzott az iskola, mert az ő kitűnő oktató híre a szomszéd vármegyéken túl is messze elterjedt volt. Jöttek tanítványok a szomszéd Fejér, Somogy, sőt még Pest vármegyéből is. Tanársága első éveiben 1831-33-ban Petőfi is az ő keze alatt szerezte meg latin tudásának alapjait. A professzor maga is e vidéki volt; ősei Wiesbadenből jöttek be a XVIII. sz. elején, maga Gyönkön született s ott vette nőül Schleining János jegyző leányát, Máriát *(kihúzva: Sarol-*

tát). Kitűnő fiai Zsigmond, a korán elhunyt Shakespeare fordító és költő pozsonyi tanár, (Lehr) Tolnai Vilmos pécsi egyet. tanár apja, valamint Albert, a lőrinci, majd bonyhádi később budapesti főgymn. tanár, a kitűnő nyelvész s m. t. akad. tiszt. tag; Berta leánya, ki Gombocz Miklós tanár neje lett, szintén Szt. Lőrincen születtek. Utóbbinak fiai Gombocz Zoltán és Endre hírneves tudósok és tanárok, apjuk és nagyapjuk méltó ivadékai. Tanítványai kegyelettel őrizték emlékét a kitűnő tanárnak. Petőfi is meglátogatta Szentlőrincen kedves tanárát, mikor 1845. őszén a Sass család vendégeként Borjádon tartózkodott, megköszönte neki hűséges fáradozását. De nevét legmaradandóbban örökítették meg Kozma Andor nagy eposz költőnk Petőfi költői regényének következő sorai:

Tisztesség adassék derék Lehr Andrásnak,
A bölcs tanítónak, hűlt porában is!

Kozma Andor iskolatársam említette műve megjelenésekor, hogy Lehr Albert iránti hálából emlékezett meg annak édesapjáról, mert az ő jóakaratú tanácsa és vezetése mellett lett Arany János méltó követőjévé, ugyancsak az ő bírálata szerezte meg a „Magyar paraszt" költői elbeszélése részére a Farkas Raskó díjat és később az akadémiai tagságot.

Szentlőrincen eltöltött 24 évi tanársága alatt hazafias buzgalommal oktatta és nevelte magyarrá a sváb fiukat, kik között nem egy derék terjesztője lett a magyar kultúrának. Az 1848-iki események az ő lelkét is áthatották és akkor 4 éves Albert fiával vendégek előtt asztal tetejéről szavaltatta a Talpra Magyar-t.

Az absolutismus alatt a gymnázium működése megakadt, mert a császári rendelet több tanerőt követelt; e miatt 4 évig szünetelt az iskola és Lehr András 1854-ben Sopronba ment, hogy az ottani főgymnáziumban folytassa áldásos működését. Még ott is pártolta a hazájából felkerült ifjakat, mikor a 60-as években seregestől mentek fel a felsőbb osztályokba a lőrinci diákok. A soproni diákkerti vármegye szokásos évi majálisain elgyönyörködött az ismert kisgazdák fiainak mulatozásain és egy ízben odaszólt a nyolcadikos Varga Gyurinak és Hárs Pistának:

„No fiuk hadd lássam azt a lőrinci kétgarasost!"

Ez pedig az öregeknek a tánca volt, mikor csak csoszognak, topognak, meregetnek egy helyben. El is járták szép tempósan, hogy örömöt szerezzenek kedves professzoruknak.

Az 1872. évi nyári szünidőben lelátogatott Tolnába rokonaihoz, kik közel laktak szülőföldjéhez. Ipa Schleining János ny. főjegyző Gyönkön, veje Wagner Sámuel ev. lelkész Varsádon, sógora Schleining Károly ev. főesperes Majoson és fia Albert mint újházas, nálunk nyaraló sógorom Szentlőrincen

voltak a fölkeresett rokonok. Ekkor volt szerencsém az alacsony termetű kövérkés szép sima arcú magas homlokú kedves öreg urat meghallgatni, mikor édes apámmal ki 1839-1844-ig diáktanítványa volt, felelevenítették a régi idők emlékeit. Mintha érezte volna, hogy most utoljára látja tolnamegyei rokonait és barátait, mindenkitől meleg búcsút véve tért vissza Sopronba, a hol a következő 1873. év szeptemb. 3-án tüdővizenyőben hirtelen elhalálozott 66 éves korában.

Négy évi szünetelés után 1858-ban már 3 tanárral bírt a lőrinci algymnazium és ennek megfelelőleg 3 tanteremben folyt az oktatás. Leginkább végzett theologusokból, mint Tamer János, Major Lajos, Wiesner Boldizsár, Gombocz Miklós, Lehr Albert került ki a tanerő, de volt orvos is, Láng Frigyes és mérnök, Scherer Konrád. Hivatalukat nagyrészt ideiglenesnek tekintették és többször változtak, csak Scherer volt egyhuzamban 1860-1878-ig. Két nőtlen tanár az iskolánál lakott, míg Scherer ki Úzdról nősült, saját házában lakott a falu alsó vége felé jó 11 km-re az iskolától. A tanulók száma nem valami sok volt (1865:52; 1866:53; 1867:57; 1868:75; 1869:62) így a tanároknak nem okozott nagy vesződséget a tanítás; az első 2 osztály külön volt, de a 3-4-ik osztálybeliek egy szobában voltak. Elszállásolásuk iparos és földmíves házaknál történt, a hol legnagyobbrészt olcsó étkezést is kaptak. Teljes ellátásért havonta 7-8 forint esett, de jobbmódúak tanítóknál 12-15 forintot, sőt úri gyerekek, gazdatisztek fiai a lelkésznél 20 forintot fizettek. A vidékről jobbára kisbirtokosok, papok, jegyzők, tanítók fiaiból került ki az ifjúság, de a helybeli iparos, csizmadia és módosabb földmívesek tehetségesebb fiai is bekerültek az iskolába úgy hogy az 1860–70-es évek közötti időből tanítók, jegyzők, pap, tanár, orvos, bányász és erdész is került ki a földmíves fiukból, hogy gyarapítsa a közép osztályt. Volt néhány olyan is a ki pár év múlva visszament a földmíves vagy iparos foglalkozáshoz.

A gimnáziumot fenntartó testület a Tolna-Baranya-Somogy megyei ev. esperesség a kiegyezés utáni nagyobb nemzeti megmozdulások idején kezdte észrevenni, hogy az iskola jelen formájában nem teljesítheti hivatását. A műveltség iránt való törekvés mind nagyobb tömegeket vonz az intézetbe, kiket kellő módon sem ellátni, sem oktatni nem lehet. Két kisebb és egy nagyobb szoba a mindig növekedő számú hallgatót nem tudja befogadni; terjeszkedésről pedig a szűk telek fekvése miatt nem lehet. Az iskola tanszerekkel sincs felszerelve; egy kopott földgömbön és falitérképen kívül alig van más. Ennélfogva elhatározták, hogy az egész intézetet áthelyezik Bonyhádra, hol teljesen megfelelő házat lehetett szerezni s a hol a terjeszkedés és fejlődés feltételei megvannak hiánytalanul.

Felmerült az a lehetőség, hogy ha a sztlőrinci nagyvendéglő épületét mely ma a közs. orvosi lakás, kellőképpen átalakítják, akkor itt maradhat az intézet. A nemes gróf és tulajdonos Apponyi Sándor hajlandónak mutatkozott az átengedésre és azonfelül még 20.000 forintot is ígért az átalakításra s felszerelésekre. De a nyakas balpárti magyarok még ezeket a feltételeket sem fogadták el azért hogy a Deák pártra szavaztak volna. Így bukott meg a gróf a követválasztáson és így esett el Sztlőrinc a gymnáziumától.

II. A bonyhádi első évek 1870–1873-ig

Ezelőtt 72 esztendővel, 9 éves koromban egy szép napsütéses augusztusi délelőtt egyedül üldögéltem a községháza előtti hosszú padon és elmélázva nézegettem az előttem elvonuló kocsikat, melyek az innen áthelyezett gimnázium felszereléseit voltak Bonyhádra szállítandók. Keserűség fogott el, amint tudatára ébredtem, hogy ezek a katedrák és padok a tudományt viszik előlem és nekem milyen nagy áldozatok árán lehet hozzájutnom, ahhoz, amit sok idevaló barátomnak oly könnyen sikerült elérni. De vigasztalt az a tudat, hogy 17 éves nővérem menyasszonya Lehr Albert tanárnak s így a tavaszi lakodalomig sem leszek idegenbe kitaszított árva. Leendő sógoromnak könyvei csomagolásánál is segítettem és kaptam tőle egy tengeri rák ollót, ami később diákpajtásaimnál nagy irigység tárgya lett.

Bonyhádon már a zsidó hitközségtől megszerzett nagy hajtott épület várta a diákságot. Az utcára 4 ablakkal néző tágas terem volt az első osztály, melynek bejárata a folyosóra nyílott, vele szemben volt a két ablakkal az utcára néző tanári szoba ajtaja. Az udvar felől egy benyílóból jobbra és balra esett az eléggé tágas második és harmadik osztály terme, míg a kisebb negyedik osztály a folyosó végén volt elhelyezve. Hátrább az udvarban tágas konyha mellett nagy teremben étkeztek a convictusbeliek, míg az udvar vége felé néhány üres szoba és konyha, fa- és szénraktárul, üres ládák, szerszámok, tornaszerek kamarájául szolgált. Az udvaron már felállították a különböző mászó létrák és karvastagságú husángok, hinták kereteiül szolgáló gerenda vázt, valamint a nyújtó és korlát oszlopait, – melyek mindannyija újság volt az ifjúság előtt.

A megnyitást szépen kicsinosítva várta az épület. Az első osztályban folyt le az ünnepély, melyen részt vett a három (Tolna, Somogy, Baranya) vármegye számottevő evangélikus vezető férfia, főleg pedig az érdeklődő szülők serege. Bonyhád társadalma is méltányolta azt a kultúrmunkát, a mit az iskola itt végezni fog, és méltóan vett részt az ünnepélyen, valamint a politikai hatóság, a vármegye is képviseltette magát. Alig fért el a szép számú vendég a nagyteremben, miért is a diákok sokasága az ajtón kívül hallgatta a beszéde-

ket. Az egész terem cserfa- és borostyánlevelekből font koszorúkkal, füzérekkel volt díszítve. A falakon néhány egyházi vonatkozású kép, több bibliai és más bölcs mondás díszes betűkkel kirajzolva, mindannyija virágkoszorúkkal körítve ékeskedett. Feltűnt egy latin nyelvű kronosztikon, mely az 1870. évet mutatja a következő szöveggel:

„DIes Irae dIes ILLa soLVet saeCLVM InfaViLLa”[7]

A szövegeket Lehr Albert állította össze, míg a kalligrafikus rajzolást Scherer Konrád tanár néhány ügyes tanítványával készítette el.

Az ünnepély lefolyásáról már nem tudok részletesen beszélni, csak arra emlékszem, hogy istentisztelet keretében folyt le, de voltak szónoklatok, szavalatok és énekek. Ha jól emlékszem Lehr egy ódát írt erre az alkalomra és Wiesner mondott beszédet.

Jöttek azután a hétköznapok és megkezdődött a tanulás. A Sárszentlőrincről elhozott padokat, katedrákat kijavították, újakkal kiegészítették, falitáblákat újra festették; a tantermek korhadt padlóit kijavították, minden teremben új vaskályhát állítottak, – szóval készen várták a tudományszomjas ifjakat.

Az első hetekben egy csodálatos égi tünemény mindjárt közelebbi érintkezésbe hozta a tanári kart az ifjúsággal. Egy szép csillagos őszi estén egyszer csak vörös fénycsík kezdett mutatkozni a napnyugati égboltalján, mintha lobogó lángok emelkedtek volna felfelé és lassan terjedtek északnak és a zenith irányában. Csakhamar összecsődült az ifjúság, és sietett az iskola felé, a hol már a tanárok kinn álltak az utcán és szemlélték a tüneményt. Némelyek azt hitték, hogy a szomszéd Majos falu ég, Wiesner tanár is szűkebb patriáját látta veszélyben, mások a mind szélesebb és magasabb lobogásból Párizsra gondoltak, hol éppen akkor dühöngött a kommün rombolása. Végül is Scherer tanár magyarázata döntötte el a kérdést, hogy ez a gyönyörű északi fény a föld delejes kisugárzása és a sark közelében nem ritka jelenség. Órák hosszat gyönyörködtünk ebben a természeti tüneményben, melyhez hasonló szépségűt azóta sem láttam.

A kezdet nehézségeihez tartozott a szemléltető oktatáshoz nélkülözhetetlen eszközök hiánya, ennélfogva egy szerény physicai szertár berendezését határozták el. Nagy esemény számba ment, mikor Pestről a Hatvani utcai Görög István cégtől megérkeztek a kincseket rejtő ládák. A tanárok mind jelen voltak, mikor Scherer professzor vénebb tanítványaival a kicsomagolást meg-

---

[7] „Ama nap a harag napja,/A világot lángnak adja” A kronosztikon Celanói Tamás, Az utolsó ítélet című versének kezdősorai.

ejtette, én is segítettem nekik. Általános csodálkozás és öröm tükrözött a jelenlevők arcán, mikor az egyes tárgyak és egyszerű gépek előkerültek és soha nem látott dolgok és események szemtanúi lehettünk. A gyantalap csodája a rókafarkkal, a Leydeni palack kisülése, a delejes patkó vonzása, a barométer, a bolognai cseppek, a dörzsvillanygép csodája mind varázslatos újságokként hatottak. A föld és hold forgását bemutató berendezés a földrajzi oktatást szolgálta, a görebek és lombikok a vegytan elemeinek bemutatását célozták, a hangvilla sem maradhatott el a gyűjteményből.

A tudomány mélységes titkaiba való behatolás nagyban emelte a felső osztályosok öntudatát, kik büszkén nézték és lesajnálták az együgyű alsóbbrendű népséget, mert azok látköre csak szűk határok között mozog. Híre ment ennek az örvendetes gyarapodásnak nemcsak a városban de megyeszerte is és nagyban emelte az iskola tekintélyét.

A tanári kar a Sárszentlőrincről áthelyezett Scherer Konrád, Lehr Albert és Gombocz Miklóson kívül még Wiesner Boldizsárral egészült ki. Az elsőt kivéve mind fiatal nőtlen végzett theologusok, a kik 1-2 évig németországi egyetemet is hallgattak. Fiatalok, telve munkakedvvel és ambícióval szép reményekkel indultak az uj tanévnek.

Bonyhádon egyelőre a tápintézetben étkeztem és lakásom a gimnáziummal szemben levő házban egy özvegy kocsmárosnénál volt, hol egy szobában 3-an laktunk: egy pécsi könyvkereskedőnek és egy bátai erdőmesternek a fiával. Az utcai lakást Gombocz Miklós tanár, ki akkor volt új házas Lehr nővérével és maga sógorom bírta. Özv. Litzenburgerné igen szelíd, jó asszony volt. Ha valami jót készített, mindig megkínált. Akkor ettem először és utoljára bodzafánkot. Igen finom eledel volt. Nagyobbik fia, egy óriás, kádármesterséget kezdett és az udvarban nagy rakásokban halmozta fel a sokféle dongafát. Meg is mutatta, hogyan készülnek a hordók. Volt egy dologkerülő bátyja a Zsorzs úr, aki hentes lett volna, de tönkre ment, sokszor zsarolta anyját s sokszor megfenyegette szép férjhez menő Nancsika nővérét. Egy alkalommal mérgében egy sublótból kidobált mindent. Pénzt nem talált, hanem csak sok csomag fügekávét. Ezt mind kihajigálta a dongafákhoz az udvar közepére. A csibukozó törökbasa képekkel díszített paklik széttörtek, a kávé kiömlött, mi diákgyerekek pedig nagy gaudiummal összeszedtük. Több napra futotta a csemege.

Tavaszra nővérem lakodalma is elkövetkezett. Ettől kezdve náluk voltam koszton és lakáson, mellettem volt két györkönyi Kurz fiú, akik eddig magántanulók voltak. A bonyhádi levegő azonban megártott nekik és karácsonyra betegen hazamentek. A harmadik osztályban új lakótársul Sass Pista jött hozzánk Szekszárdról. Mint nagyvárosi fiú egy kissé több szabadsághoz volt

szokva mint mi, szigorú disciplina alatt tartott kisvárosiak. Nem találta elég érdekesnek és izgatónak a mi labda vagy golyós játékunkat, hanem valami szerencsejáték félét honosított meg. Volt 8 darab elhasznált iskolai olvasó és képeskönyve. Ezekre sorsolást tűzött ki. Az udvarunkban a kapuhoz támasztották a könyvet és kimértek 10 lépést, innen pöckölte a golyót a pályázó. Ha eltalálta a könyvet anélkül, hogy a golyó feleúton már gurult volna a földön, az övé lett, ellenkező esetben elveszett a golyó. Bizony néha megesett, hogy csak a 20-30-ik dobás sikerült. Ekképpen elherdált Sass Pista vagy 6 könyvet, de nyert egy zacskó golyót, aminek darabja nem ért egy krajcárt sem.

A játékban részt vevő 3 diák egy órai térdeplésre lett ítélve és bezárva a diákszobába, a könyveket pedig lefoglalták. Azonban alig tette ki a lábát a szigorú professzor sógor a házból, néném kinyitotta a reánk zárt ajtót és mi vesd el magad – rohantunk a vásártérre, hogy még lássunk valami élvezetes dolgot. Az Annai doktor háza kerítésének volt támasztva egy nagy lepedő, melyen árkus papiros nagyságú több kép volt festve és egy hórihorgas ember hosszú botjával mutogatta az egyes képeket, mindegyikhez erősen németes kiejtéssel énekelte el a hozzáillő szöveget. Az első strófára még emlékszem, de hogy elég hü-e, arról nem állíthatok jót:

„Ezer nolcszáz nedvennolcban
Akkor volt nadj háporu (háború)
Kossuk Lajos repellvezér
Ellopta sok ginseget.(kincseket)”

Ez után másik sorozat következett. Az álmélkodó sokaság szörnyűködött e sok rémséges história hallatára, ami a Rózsa Sándor és más betyárokat ábrázoló képeket kísérte. Minden versszak után verklijén eljátszott egy darabot holmi német táncdalokból.

A diákok szórakozása leginkább a labdázásban talált kielégítést. Főleg a nagymétát űzték a vénebbek, akik jól kiütötték a tömött kemény labdát és az erős dobásokat is könnyen bírták elviselni. Mi apróbbak csak a nyulasnak és nyuklisnak nevezett formáját szerettük és üres gumi labdát használtuk. A mellett a golyózásban ügyeskedtünk, melyben némelyek – köztük magam is – oly gyakorlatra tettünk szert, hogy egy lépésről állva mindig eltaláltuk a behajlított hüvelyk és mutató ujj közé fogott kis agyaggolyóval a földön fekvő diónyi üveggolyót. Voltak másféle, lyukba gurítással járó formák is, de ezek kevesebb ügyességet kívántak.

Torna is lett volna, de még rendszeresen nem gyakorolták, mert a felszerelés az első években nem volt teljes. Öregebb előtornászok vezetése mellett korlát és nyújtó gyakorlatokat próbálgattunk, mikor a szabadban az idő

megengedte, de ugyanekkor mindig volt nagyméta is a gimnáziummal szemben levő lóherés kertben és golyózás az udvaron.

Némely szabad időben nyárelején pl. szombat délután a Majos felé vivő országúton a szederfákon igen alkalmas szedrezés esett, a szőllőhegyek felé tavasszal bogarászni egész csapattal mentünk és az volt a szerencsés, aki a fűzfákon pézsmacincért talált. Magam is örültem a szép tarka Thais lepkének, amit Simontornyán később hiába kerestem, úgy szinte a kis pávaszem lepkének és a kora tavaszi Leveojum vernum réti virágnak. Későbbi botanikai és lepkészeti gyűjtéseim közben kedvesen emlékeztem vissza ezekre a kis diákkori élményekre. A váraljai erdőben pünkösdi szünidőben eprésztünk Babay Sándor osztálytársammal. Ez az ottani ref. rektor fia és jó barátom volt. Télen a korcsolyázást még nem ismertük, csak hólapdázás járta és csuszkálás a malomárokban.

Az iskolában a tanárok Gombocz Miklós kivételével igen szigorúak voltak, mert a nádpálca jelképezte náluk a tekintélyt. Különösen félelmetes volt Scherer Konrád mérnökből lett professzor, amint reggelenként lelógó hosszú vörös bajuszával ijesztő mérges ábrázattal beállított az első osztályba és végig kérdezte az egész tanuló sereget. Volt, aki kedvére felelt, de a legtöbb – aki félve dadogta el a mondókáját, vagy a táblánál ügyetlenül fogta a krétát, – „Lúfej!" titulust és egy nádpálcát kapott. Ha otthon az apró gyerekek – mind szeplős, vörös hajúak voltak – nem hagyták aludni, akkor már előre tudtuk, hogy kemény napunk lesz és a fél osztályt végig veri. Máskülönben a magán életben jókedvű, tréfálkozó természetű volt és mint háziúr 10 kisdiáknak adott lakást havi 2 frt-ért. Ezek 3 szobában katonai disciplina alatt tartva igen jól érezték magukat. Sokszor elnézte játékaikat, segített a rajzaikban és szebb tavaszi vagy őszi délutánokon kirándult velük a rétekre, mezőre, hol labdázásaikban gyönyörködött. Idősebb volt a többi kartársainál és velük a magánéletben alig érintkezett.

Wiesner Boldizsár majosi polgári családból származó paptanár még nőtlen volt, a német és természetrajzot szigorúan fogta, a magyar születésű fiuktól azonban inkább vers-tanulást követelt, hogy a helyes kiejtést megtanulják. Tankönyvül a Ballagi-féle nyelvtan és olvasókönyv szolgált, melynek Ollendorf rendszerű obscurus értelem nélküli példatára összefüggéstelen mondataival sok gondot okozott az alsóbb osztályoknak. Egy esetre emlékszem, mikor a vizsgán ebben a mondatban: „Das Papier ist schlecht und teuer" – egy fiú olvasáskor a ch betűt kihagyva slet-et majd sleti-t ejtett és sehogy sem tudott megbirkózni a megfejtéssel, el is bukott. Mi, akik már előbb cserébe voltunk németszón, vagy a született németek, játszva tanultuk a szebbnél szebb verseket és szavaltuk a vizsgán.

Arról volt nevezetes, hogy balkezes tanár, a nádpálcát a bal kezében szokta tartani s így sokszor váratlan oldalról érte a pálca a deliquenst. Ezt az esetet felemlítettem egy humoros toaszt alakjában, amikor jó 30 év múlva egy püspöki látogatás alkalmával Reich Sándor bikácsi ev. lelkész sógoromnál találkoztam vele, hol mint majosi alesperes a püspöki kísérethez tartozott. Megapelláltam azt a pálca ütést, amit III. gimnazista koromban olyan váratlanul balkézről kaptam, mert én nem a lármázókhoz tartoztam, amint a professzor úr belépett az osztályba, csak hátrafordultam, hogy a kikölcsönzött ceruzámat átvegyem, de mivel én voltam a legjobban a kezeügyében, első pálcaütése rám esett. Ezt kérem most semmisnek nyilvánítani, hogy rajtam ne száradjon ez a dehonestáló ütés. Ünnepélyesen megkaptam az elégtételt. Hálásan emlékszem reá azért is, mert a diák majális alkalmával a berekaljai erdőben a Helleborus odorust, az Orhias (?) militanst, a Stapylea pinnatra, Primula verist és más tavaszi erdei virágokkal ő ismertetett meg először – s itt ébredt fel bennem a botanizáló hajlam és a természet iránti szeretet. Szerte bolyongtunk az erdőben és szerencsés volt, aki szép aranyos bábrabló bogarat, hőscincért vagy szarvasbogarat talált. Ilyenkor csak úgy ragyogott az arcuk a szerencsés fiuknak. A régen elavult Dorner féle természetrajz csak úgy hemzsegett a mesterkélten alkotott nevektől, melyeket már félszázaddal ezelőtt kiküszöbölt a helyes nyelvérzők, de akkor – ha nem értettük is, terhelni kellett velők agyvelőnket. A csiroda és poroda magikus szavak mellett szinte kellemes hangzású volt a mezei cingolány és bábrabló ékony szép bogarak, még a nyárligeti meszelény is hasonló, azután a lepkék között a galagonya öröndék, a gyász- és más fajta szöglenc, a benge surász, stb. nevek, melyek újra felfrissültek emlékezetemben.

Gombocz Miklós csak 2 évig volt Bonyhádon, mert Sopron vidékén Beledben megválasztották papnak és eltávozott. Mindenki szerette szelíd jóságos bánásmódja miatt és vallás, földrajz, történeti óráin csend és rend volt, nem kellett pálca. Népszerűségét és közkedveltségét bizonyítja, hogy eltávozása után egy kisdiák ilyen kifejezéssel adta jelét a közhangulatnak: „Inkább a Scherert vitték volna el Liptóba vicispánnak." Ennek pedig az a magyarázata, hogy a magyar órán éppen akkor olvasta fel sógorom a III. osztályban Jókai Csalóka Péter című jóízű meséjét, melyben a csínytevéseiért zsákba varrt Péter e szavakat kiabálja: „Eb lesz Liptóban vicispán.", mire az arra vetődött emberek kiszabadítják. A tréfás kiszólásért hetekig kellett szenvedni a szerencsétlen egyébként jó tanuló barátunknak, mert a dühös tanár sorozatos testi fenyítéseit nem kerülhette el. Így lett a jóságos Gombocz tanár ártatlanul is okozója egy kisdiák szenvedéseinek.

Utódja 2 évig helyettesképpen Lagler Sándor kölesdi evang. lelkész volt. Ő is szelíd, csendes ember volt és igen népszerű lett. Bonyhádon a sógoránál, bilkei Papp Áron mérnöknél lakott, a mi szomszédságunkban az iskolával rézsút szemben. Közkedveltségét az is emelte, hogy ő ismertetett meg bennünket a Flobert puskával. Akkor ritka volt és ujdonságszámba ment ez a fegyver, és nagy kitüntetésnek vettük, mikor a Papp fiukkal együtt néhányunkat bevette a céllövést tanulók közé. Néhány kedvelt tanítvánnyal a majosi útra is elment madarászati kirándulásra.

Sógorom, Lehr Albert, a szigorú professzor mintaképe volt. Külső megjelenése választékos, fellépése tekintélyt tartó, fegyelmet gyakorló, correct volt. A magánérintkezésben is nagyon kerülte a közönséges pajtáskodó hangot, mindig előkelő, finom tudott lenni, bár szűkebb családi körben vagy a majosi esperes nagybátyjánál tarokkozás közben humoros kedélye is kitűnt. A diákságot néha előadás alatt adomákkal, vidám kis elbeszélések, mesék elolvasásával szórakoztatva oktatta. A tornászatban való ügyessége igen emelte a tekintélyét. Magam mint tanítvány semmi különös kedvezésben nem részesültem, sőt kissé szigorúbban vett, mint a többieket,– de különös ellentét nem merült fel köztünk.

A tanári kar harmonikus egyetértésben igyekezett az új iskola tekintélyét megalapozni. Willinger Márton, a bonyhádi bíró, ki már akkor Amerikát is bejárta, sietett magánórákat venni Lehr tanártól, hogy a magyar fogalmazást és helyesírást megtanulja. Akkori díj 50 kr. volt óránként. Akkor épült a duna–drávai vasút és a hidasi állomás építésekor egy partleeresztésnél mamut zápfogat találtak, melyet a bíró úr nagylelkűen a gimnáziumnak ajándékozott, de a sarkából letört egy darabot, hogy neki is maradjon belőle. Akkor még internátus nem volt s a diákok jobb iparos, kereskedőházaknál laktak, havi 2-3 forintért, és az alumniumban kaptak ebédet és vacsorát évi 45 forintért. Természetes dolog volt, hogy a hazait senki sem nélkülözhette, mert evvel pótolták a szűkös étkezést.

A tanulók száma mindjárt az első évben duplájára emelkedett, mert a nagyobb és népesebb közeli vidék és helybeli lakosság bőven adott növendékeket. A kisebb középosztály: papok, tanítók, jegyzők, birtokosok, kishivatalnokok fiai mellett már a két Perczel fiú képviselte a gentryt, több zsidó fiú a helybeli kereskedőkből jött, és polgár is akadt. Komikusnak tűnik fel, hogy a Wiesner tanárnál két idevaló ikertestvér, a Stock fiuk, megbuktak a német nyelvből, mert nem vették be a grammatikát. Feleléskor azt mondta Jancsi: Kérem szépen, a Jóskánál volt a könyv – én nem tudtam tanulni. Jóska úgy replikált: Kérem szépen a Hanzie a könyv elvette tőlem. „Hát kettőtöknek van egy könyve, azért van a fejetekben egyiptomi sötétség!” Összeverte a két

I. osztályú melák 14 éves fiúnak a fejét – „Menjetek vissza a malomba zsákot emelni." – Vissza is mentek. De volt olyan tehetséges sváb fiú is – mint Wiegand János Varsádról, ki IV. osztályos korában a két Perczel fiúnál János és Bélánál volt correpetitor és később szekszárdi főgimn. igazgató lett. Gyalog István sztlőrinci születésű polgárfiú is itt folytatta a III–IV. osztályt. Később mint igazgató nagy virágzásra emelte a 8 osztállyá kibővített iskolát, mely ma is híven teljesít a magyar állameszme szolgálatában ott e németség között.

Ligőrgyártás Wagneréknál

Az iskolautcában majdnem minden háznál volt diáktanya, főleg a nyugati oldalon. A déli szomszédok Huckert karmester, Kreskai kályhás, a pósta expeditor mind tartott három-négy diákot, kik a konviktusban étkeztek. Északra nem messze esett a Wagner nőszabó háza, kinek kis boltját írószerekért szívesen felkeresték a diákok, mert sokszor a szépséges kis 13 éves Veronika szolgálta ki a vevőket. Diákjaikat jobban össze sem lehetett volna válogatni, mert mind különböző nemzetiséget képviseltek. Magyar volt a kiskőrösi Kiss Kálmán, ki a III. osztályba most jött Kecskemétről.[8] Kezdők voltak a kiskőrösi tanítófi Zselló Aurél pufók képű zömök tót gyerek, a hirtelen szőke sovány Schmiedt Jancsi vadkerti tanítófi és a hórihorgas 14 éves Maximovics a grábóci pópa fia. Különböző eredetük dacára szépen összeférték, mert hallgatólag elismerték a minden diákfurfangban kitanult Kiss Kálmán vezetőségét, ki papfi létére amúgy is hivatást érzett erre a szerepre.

A szelíd, jámbor Maximovics szállította a társaságnak a finom hazaiakat. Falujukból sokszor jöttek a bonyhádi hetipiacra és ez alkalommal a kedves mama mindig küldött valami jó falatot az ő kedves fiának, mely közprédára bocsáttatván egy-két nap alatt elfogyott. Közkedvelt csemege volt a sült tök mustmézben eltéve, melyből én is részesültem. Egy nagy fazékkal volt, és jól elzárta a gazdája, hogy soká tartson. Egy üveg rácürmöst is kapott, de ezt csak kanalankint volt szabad kóstolgatni.

A minden hájjal megkent Kiss Kálmán azonban nem elégedett meg efféle egyszerű élvezetekkel. Titokban rendelt a Görög István pesti cégnél egy olyan desztillálásra szolgáló görebet és lombikot, amilyet a III. osztályban a tanár bemutatott,[9] és evvel otthon kísérletezett. Ámde nem vízzel végezte a mutatványait, hanem borpárlatból akart likőrt készíteni. Az üvegedényt

---

[8] 1872/73. tanév.

[9] Scherer Konrád.

könyvekkel, deszkadarabokkal alátámasztotta, melegítő mécsül üres tintásüvegbe tett gyertyabél szolgált, mit spiritus táplált, és kész volt a berendezés. Áhítattal lestük mind a jelenlevők az első kísérletet, hogyan csepeg az átpárolgott szesz a lombikba, de az eredmény nem igen volt biztató. A hiányos elzárás miatt sok szesz veszendőbement. A párlathoz édesítőül krumplicukrot vettek és elég tűrhető italt nyertek, később mustmézzel keverték, mely már igen finomnak bizonyult.

Ámde csakhamar elérte a csempészeket a Nemezis. Wiesner Boldizsár tanár úr, mint legfiatalabb és egyúttal nőtlen collega vállalta magára diáklakások megvizsgálását. Váratlanul jelent meg itt-ott néha este is, hogy mit csinálnak a diákok. Egy borongós este éppen akkor nyitott be a Wagnerék diákszobájába, a mikor javában gyakorolták a vegyészetet. Nyilván előre értesítette a Wagner Jóska gyerek, ki csak elemibe járt s a diákok nem vették be a társaságukba, így állt bosszút.

A tudományos kísérletezést elkobzás és néhány diáknak szigorú bekarcerezése[10] fejezte be.

Irodalom

TÓTHNÉ UNGHY ILONA
2004 A krónikaíró dr. Kiss István élete és munkássága, Simontornya

[10] Iskolai zárka.